

Narratieve stijl in beweging. Explicietheid en subjectiviteit van coherentiemarkering in de Nieuwe Bijbelvertaling

José Sanders

Het verschijnen van de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV, 2004) biedt een unieke mogelijkheid om veranderingen in de narratieve stijl van het Nederlands in kaart te brengen. De NBV is als nieuwe “standaard” niet alleen een brontaalgetrouwe, maar ook een doeltaalgerichte vertaling. Daarmee heeft de NBV tot doel om de bijbel als zelfstandig leesbare tekst te positioneren. De doeltaalgerichtheid leidt tot veranderingen in narratieve stijl, zo blijkt uit een tekstanalytische vergelijking van de NBV met de vroegere “standaard”: de brontaalgetrouwe Statenvertaling. Vijf vertellingen uit het Oude Testament waarin handelingen en waarnemingen van verschillende personages elkaar afwisselen werden vergeleken wat betreft de mate van explicietheid en subjectiviteit van hun coherentiemarkeringen. De vergelijkende analyse laat zien dat de NBV op veel plaatsen een duidelijker gemarkeerde en subjectievere samenhang nastreeft, waardoor ze de bijbel-personages nader komt. Aldus wordt ten behoeve van de leesbaarheid aangesloten bij hedendaagse narratieve patronen die de lezer vertrouwd zijn.

1 Achtergrond

Eind 2004 verscheen de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV), een nieuwe, interconfessionele vertaling. 22 Kerken en geloofsgemeenschappen waren betrokken bij het vertaalproject, dat vanaf het begin (eind jaren '80) beoogd was om te leiden tot een gemeenschappelijk opgezette, actuele en betrouwbare bijbelvertaling voor de toekomstige tijd, die kerkelijke maar ook niet-kerkelijke lezers moet kunnen aanspreken (Bastiaens, 2000). De vertaling is het resultaat van samenwerking tussen een projectgroep van bijbelwetenschappers, taalwetenschappers, vertaalwetenschappers en neerlandici. Gedurende het NBV-vertaalproject werd onderzoek gedaan naar de waardering van lezers voor stilistische keuzes (Renkema & Van Wijk, 2003). Het bleek dat goede leesbaarheid en begrijpelijkheid door lezers op prijs worden gesteld.

Het verschijnen van de NBV als nieuwe “standaard” biedt een unieke mogelijkheid om veranderingen in de narratieve stijl van het Nederlands in kaart te brengen. De NBV is een doeltaalgerichte vertaling; daarmee heeft de NBV tot doel om de bijbel als zelfstandig leesbare tekst te positioneren. Lezers van nu moeten, of ze nu wel of geen voorkennis omtrent de bijbel en diens grondtalen hebben, de tekst zonder meer kunnen begrijpen. Daarbij is gekozen is voor een modern tekstsemantisch uitgangspunt: afzonderlijke woorden, zinnen en tekstdelen ontlenen hun betekenis mede aan hun onderlinge relaties en aan het geheel waarin ze zijn ingeweven (Weren, 2005). In *Werk in uitvoering*, een toelichting bij de vertaling (NBG/KBS, 1998), wordt dit als volgt omschreven: “(...) bij een woord, een uitdrukking of een zin (moet) altijd goed nagegaan worden of de betekenis een letterlijke, een figuurlijke, een geïdiomatiseerde of een cultureel bepaalde betekenis heeft, hoe die betekenis binnen de context functioneert, en hoe die betekenis het best met Nederlandse middelen kan worden

weergegeven” (p. 231). De nadruk komt daarmee te liggen op de samenhang van tekstdelen in hun totaliteit: de inhoud, betekenis en bedoeling van een verhaal als geheel. De doeltaalgerichtheid dient zo te leiden naar een vertaling in een begrijpelijke, hedendaagse tekst.

In de *Verantwoording* bij de NBV wordt gesteld dat de bepaling van het genre van de bijbelboeken en de consequenties daarvan voor de vertaling centraal stonden, en dat “de bedoeling van de teksten niet onnodig expliciet is gemaakt. Gestreefd is naar een zo getrouw mogelijke weergave van de betekenis van de bijbelteksten, waarbij bijzondere vormkenmerken zoveel mogelijk zijn behouden, met inachtneming van de conventies van het Nederlands” (p. 2392). In deze doelstelling staan twee mogelijk tegenstrijdige elementen: *niet onnodig expliciet* en *met inachtneming van de conventies van het Nederlands*. Het eerste houdt in dat onduidelijkheid die in de loop van de tijd ontstaan is, die niet bedoeld is en niet functioneel is in de tekst, binnen de vertaling wordt opgelost (*Werk in uitvoering*, p. 245-246). Het tweede duidt erop dat de conventies van het Nederlands de vertalers ertoe genoopt hebben beelden en vergelijkingen te handhaven, tenzij het oorspronkelijke beeld door de hedendaagse lezer niet meer wordt begrepen (p. 230). Een voorbeeld van dit laatste geeft een vergelijking van Genesis 27:4 in de NBV met de 17^e eeuwse Statenvertaling (SV). Aartsvader Isaak wil zijn oudste zoon Esau zegenen. Moeder Rebekka citeert Isaak aldus:

1. **SV** “En maak mij smakelijke spijzen, /zo als ik die gaarne heb, /en breng ze mij, /dat ik ete; /opdat mijn ziel u zegene, /eer ik sterve.”
NBV “Maak dat voor me klaar /zoals ik het lekker vind /en breng me dat te eten; /het zal mij de kracht geven om je te zegenen /voordat ik sterf.”

In de nieuwe vertaling is het mogelijk onduidelijke concept “ziel” verdwenen en het verband tussen het eten en het zegenen wordt expliciet gemaakt door het toegevoegde proces van “kracht geven”: het eten geeft kracht om te zegenen en de ziel speelt daarbij geen bemiddelende rol meer.

Ook op andere punten geeft het doeltaalgerichte uitgangspunt van de NBV aansluiting bij moderne vormen, bijvoorbeeld wat betreft de aansprekingen van personages: u, jij, jullie (Wenzel, 2005), de referenties en de perspectiefkeuzes in de narratieve delen van de bijbel. Een voorbeeld van perspectiefwijziging zien we in Genesis 27:22. Context: Jacob doet zich voor als zijn oudere broer Esau en komt met geitenvellen om zijn handen bij zijn blinde vader Isaak, die Esau wil zegenen.

2. **SV** Toen kwam Jakob bij, tot zijn vader Izak, /die hem betastte; /en hij zeide: /De stem is Jakobs stem, /maar de handen zijn Ezau’s handen.
NBV Jakob kwam dichterbij zijn vader staan /en deze betastte hem. /Het is Jakobs stem, /dacht hij, /maar het zijn Esaus handen.

In de Statenvertaling wordt de tekst van Isaak gepresenteerd als *gesproken* – hardop of van binnen, dat blijft impliciet. In de nieuwe vertaling zien we een perspectief van binnenuit het personage: we hebben toegang tot diens *gedachten* (Van Wolde & Sanders, 1994). Ook zien we een volgorde-omkering van de clause met ingebed perspectief (“Het is Jakobs stem”) en de inbeddende clause (“dacht hij”), waardoor er een moderner verhaalbeeld ontstaat vergeleken met de meer toneelmatige opbouw van de oudere vertaling. In de SV wordt steeds eerst de spreker vermeld en dan het gesprokene, als ware het een rolverdeling in een drama.

2 Onderzoeksvraag en opzet

Een belangrijke voorwaarde voor leesbaarheid en begrijpelijkheid is de relationele coherentie in een tekst. De wijze waarop verbanden tussen zinnen en zinsdelen worden uitgedrukt in de tekst bepaalt of lezers veel of weinig beroep moeten doen op hun – indien aanwezige – voorkennis over het thema en het tekstgenre, en dus of zij veel of weinig moeite moeten doen tijdens het lezen (Kintsch, 1994). De vraag die in dit artikel gesteld wordt is, tot welke consequenties voor de tekst het nieuwe uitgangspunt – doeltaalgericht en getrouw aan genreconventies in de doeltaal maar niet onnodig expliciet – leidt voor de relationele coherentie binnen het narratieve bijbelgenre. Dit wordt onderzocht aan de hand van een systematisch vergelijkende tekstanalyse tussen de NBV enerzijds en de Statenvertaling uit 1637, waarvan de Nieuwe Bijbelvertaling, als interconfessioneel project, in feite de vervanging is. De Statenvertaling heeft in met name protestantse kringen een hoog aanzien en is tot op de dag van vandaag de standaardbijbel in orthodox-protestantse kerkgenootschappen. Volgens Bastiaens (2000) heeft “de populariteit van de Statenvertaling (...) er toe geleid dat heel wat mensen in onze tijd het zeventiende-eeuwse Nederlands van deze vertaling beschouwen als een adequate vertaling van de brontekst van de bijbel in relatie tot het Nederlands dat vandaag gesproken wordt” (p. 103).

2.1 Explicietheid

In de vertalingen van bijbelse narratieven blijft de inhoud (de personages en de verhaallijn) min of meer gelijk, maar kan de talige uitdrukking veranderen. Hier speelt de conversationele implicatuur (Levinson, 1983) een belangrijke rol: lezers zullen al lezende zoveel mogelijk conclusies trekken uit datgene wat zij lezen. De mogelijke conclusies waren reeds te trekken uit het bijbelse verhaal, maar verondersteld mag worden dat de nieuwe vertaling meer van die mogelijke conclusies wil expliciteren met het oog op de leesbaarheid en begrijpelijkheid. Kintsch stelt dat het de lezer helpt een tekst te doorgronden wanneer de lokale samenhang tussen tekstdelen “optimaal expliciet” is. Lezers die minder bekend zijn met het thema begrijpen tekst het best als deze voorzien is van duidelijke verwijzingen (referenties), verhelderende verbindingswoorden (connectieven) en de nodige achtergrondinformatie; voor lezers die met de materie bekend zijn echter zijn dergelijke expliciteringen nadelig, omdat ze leiden tot oppervlakkig lezen (Kintsch, 1994; McNamara, Kintsch, Butler Songer & Kintsch, 1996). Aangezien het oogmerk van de NBV is, om een begrijpelijk en zelfstandig te lezen tekst te zijn, mag verwacht worden dat de verbindingen tussen tekstdelen “optimaal expliciet” zijn en in die zin aangepast zijn aan de veronderstelde achtergrondkennis van de moderne lezer: verduidelijken waar nodig, weglaten waar onnodig.

Hypothese 1: De NBV zal representeren en verklaren wat verondersteld wordt dat lezers niet reeds weten over datgene wat verhaald wordt, en zal niet markeren waar een verbinding verondersteld wordt (over)duidelijk te zijn. Dit betekent dat de NBV heeft in vergelijking met de Statenvertaling meer expliciet verhelderende, betekenisrijkere linguïstische markerings van coherentie heeft en onnodige markerings achterwege laat.

De 17e eeuwse Statenvertaling geeft voor de Hebreeuwse verbindende partikels veelal vaste vertalingen: ‘en’ voor *wa*, ‘want’ voor *ki* en ‘Zie’ voor *(we)hinè*. De hebreeuwse partikels hebben weliswaar verschillende mogelijke betekenissen, afhankelijk van hun gebruikscontext, maar deze vertalingen raken wel aan hun grondbetekenissen (zie Arnold & Choi, 2003). Nederlandse connectieven kunnen onderscheiden worden naar hun mate van complexiteit. Additieve connectieven (zoals *en*) zijn eenvoudiger te representeren dan temporele (zoals *toen*) en deze weer gemakkelijker dan causalen (zoals *omdat* en *want*); en positieve (*en*, *daarom*) gemakkelijker dan negatieve (*niet*, *hoewel*). Uit onderzoek naar de volgorde waarin kinderen het gebruik van connectieven verwerwen is gebleken dat de meer complexe, causale connectieven later geleerd worden dan temporele, en deze weer later dan eenvoudige additieven (Evers-Vermeul, 2005). De meer complexe connectieven zijn inherent betekenisrijker; daarom voorspellen we dat er vergeleken met de Statenvertaling in de NBV meer markeringen van complexe betekenisrelaties zullen voorkomen zoals causale connectieven (*want*, *omdat*, *daarom*, *dus*), content-noncausalen (*maar*, *ook*, *zoals*) en temporelen (*dan*, *als*) ten koste van additieve en sequentiële markeringen (*en*, *en toen*), expliciteringen van de meest eenvoudige verbanden die de lezer ook zonder markering wel begrijpt.

2.2 Subjectiviteit

Een tweede verwachting komt niet zozeer voort uit de gebruikte vertaalmethode als wel uit de historische ontwikkeling van taal en tekst in de eeuwen tussen de Statenvertaling en de NBV. Een algemene tendens in de ontwikkeling van taal en tekst is dat de mate van subjectiviteit die de gebruikte talige middelen uitdrukken in de loop der tijd is vergroot (Verhagen, 2005). Deze subjectificatie houdt in dat spreker en personage in tekst meer “foregrounded” worden (Langacker, 1990). Een voorbeeld van subjectificatie is de wijze waarop sommige verbindingswoorden ofwel connectieven worden gebruikt. Werd een woord als het Engelse ‘*while*’, vergelijkbaar met het Nederlandse *terwijl*, aanvankelijk anaforisch gebruikt (“op dat moment”) dan wel als temporele markering (“op het moment dat”), later werd het een connectief dat op gelijktijdigheid van twee elementen wees, om tenslotte vooral gebruikt te worden als een binnentekstuele markering die op contrast duidt. Met dit veranderende gebruik neemt de door de spreker uitgedrukte subjectiviteit toe (Traugott, 1989). Voor het Nederlands kunnen voorbeelden als ‘*nu*’, ‘*dus*’ en ‘*daarom*’ worden genoemd (Evers-Vermeul & Stukker, 2003): deze verbindingswoorden worden steeds minder gebruikt om een inhoudelijke relatie (bijvoorbeeld: *de straat is nat doordat/omdat het regent; het regent zodat de straat nat is; het regent, dus de straat is nat*) en steeds meer om subjectieve inbreng in het domein van de spreker te verwoorden, bijvoorbeeld een epistemische relatie (redenering, bijvoorbeeld: *het regent, want de straat is nat; de straat is nat, dus het regent*) of een taalhandeling (bijvoorbeeld: *neem een paraplu mee, want het regent; het regent, dus neem een paraplu mee*) (Sweetser, 1990). Samenvattend, connectieven zijn in de loop van de tijd niet alleen complexer maar ook subjectiever geworden. Hieruit mondt de tweede hypothese voort:

Hypothese 2: NBV heeft in vergelijking met de Statenvertaling meer subjectieve connectieven.

Concreet voorspellen we dat er vergeleken met de Statenvertaling in de NBV minder noncausale (*en*, *toen*, *maar*) en objectief causale (*zodat*, *doordat*) connectieven zullen voorkomen ten gunste van volitionele (*omdat*, *daarom*) en subjectief causale (*want*, *dus*) connectieven.

3 Methode en materiaal

Voor deze studie werden de Statenvertaling (SV) en de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) vergeleken met behulp van digitaal beschikbare versies (Biblija.net). Voor de vergelijking werden vijf hoofdstukken uit het Oude Testament geselecteerd. In elk van de geselecteerde vertellingen wisselen handelingen en waarnemingen van verschillende personages elkaar af en is sprake van bedoelingen bij het ene personage die voor het andere personage verborgen moeten blijven. Deze opzet garandeert althans in de inhoud van het verhaal sterke samenhang; de vraag is nu hoe dit in de vertalingen van de vertelling wordt weergegeven. Het gaat om de volgende hoofdstukken:

- Genesis 27 (Jacob en Esau)
- Exodus 2 (Mozes en Farao's dochter)
- Ruth 3 (Ruth en Boaz)
- II Samuel 11 (David en Bathseba)
- I Koningen 3 (Salomo's rechtspraak)

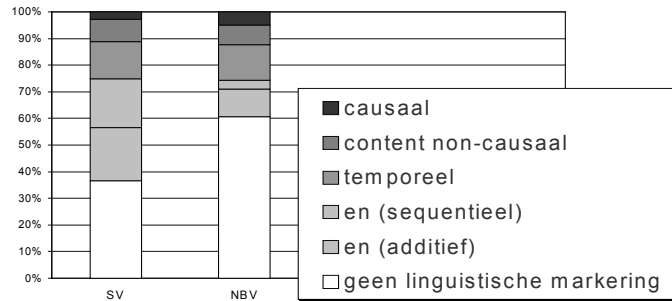
De voorbeelden in dit artikel zijn ter wille van de begrijpelijkheid alle genomen uit het eerste verhaal (Genesis 27 - Jacob en Esau).

Alle verzen van de vijf geselecteerde teksten werden verdeeld in clauses. Als clause werd gerekend: elke zin of deelzin die een persoonsvorm bevat. Uitzonderingen hierop waren elliptische zinnen, die als afzonderlijke clause werden gerekend. Tevens werd elke ingebedde personagetekst als clause gerekend, ook als deze geen persoonsvorm bevat. Een vers bevat meestal zo'n vijf clauses. De clause gold vervolgens als analyse-eenheid.

De vijf hoofdstukken tezamen bestaan uit 674 clauses in de Statenvertaling. Dezelfde tekstdelen komen in de NBV op een totaal van 605 clauses, hetgeen ca. 10% minder is. We kunnen deze afname in het aantal clauses verklaren door het feit dat de NBV met name bij het aankondigen van gesproken woorden, bij conditionele relaties en bij doel-relaties veelal slechts één in plaats van twee clauses nodig heeft. Het laatste zien we in voorbeeld 1: "en breng ze mij, /dat ik ete" in de SV is vertaald als "en breng ze mij te eten" in de NBV (de eerste twee verklaringen worden geïllustreerd door voorbeeld 6 verderop in dit artikel). Van genoemde bijbelhoofdstukken werden de vertalingen per clause geanalyseerd en gecategoriseerd op hun relationele coherentie-markering.

4 Resultaten

Figuur 1 toont in welke proporties clauses van beide vertalingen werden geclassificeerd naar de wijze, waarop ze met een linguïstische coherentiemarkering verbonden waren met de voorafgaande clause: geen linguïstische coherentiemarkering, *en* (sequentieel: aan het begin van een zin na een punt of puntkomma) of *en* (additief: binnen de zin, niet na een punt of puntkomma), temporeel, content-noncausaal of causaal.

Hypothese 1: Additief /sequentieel -> temporeel /content non-causaal /causaal

Figuur 1. Coherentiemarkeringen in clauses in SV (N=674) en NBV (N=605)

Opvallend is hoeveel groter in de NBV het aandeel clauses zonder enige vorm van coherentiemarkering is: ruim 60% tegenover 37% in de Statenvertaling. Niet alleen telt de NBV dus minder clauses, de NBV-clauses dragen ook veel minder coherentiemarkeringen.

Om nader in te kunnen gaan op de clauses die wel een coherentiemarkering dragen geeft tabel 1 een overzicht van de frequenties en proporties van de verschillende linguïstische coherentiemarkeringen in zowel de Statenvertaling als de NBV. Tabel 1 laat zien dat van de clauses die wel een coherentiemarkering hebben, het aandeel complexere markeringen – causaal, content non-causaal of temporeel – in de NBV aanmerkelijk groter is dan in de Statenvertaling ($X^2(1) = 40, p < .001$).

Tabel 1: Clauses met expliciete coherentiemarkering, per type coherentiemarkering in Statenvertaling (N=428) en NBV (N=235)

Type coherentiemarkering	Statenvertaling (N=672)		NBV (N=605)	
	absoluut	%	absoluut	%
1. Additief	135	32	62	26
2. En (sequentieel)	124	29	18	8
3. Toen (sequentieel)	29	7	27	11
4. Tijdstip/sequentie aanduidend	31	7	24	10
5. Temporeel/conditioneel onderschikkend	33	8	32	14
6. Gelijkenisaanduidend	16	4	13	6
7. Tegenstellend	26	6	24	10
8. Middel/doel-aanduidend	15	3	5	2
9. Causaal	19	4	30	13
Totaal	428	100	235	100

Ad 1. 'En' dat toevoeging aanduidt, formeel criterium: binnen de zin, aan begin van een clause zonder leesteken of na komma.

Ad 2. 'En' dat sequentie aanduidt, formeel criterium: aan het begin van een zin of clause, na een punt of puntkomma.

Ad 3. 'Toen', sequentie-aanduidend aan het begin van een clause.

Ad 4. Tijdstipaanduidend: nu, nu dan, voorts, (al)zo, ten tijde, daarna

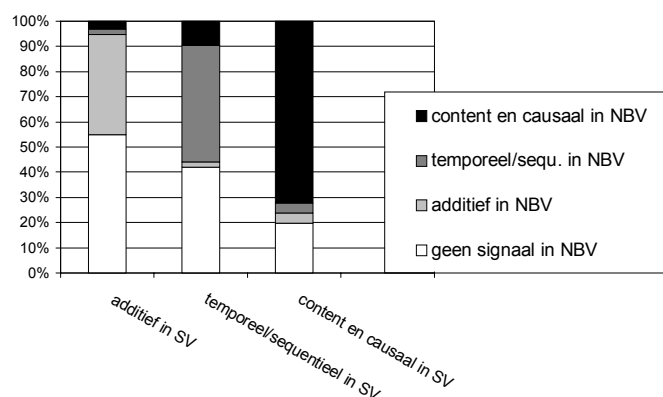
- Ad 5. Temporeel/conditioneel onderschikkend: toen, eer, zodra, als, indien, totdat, nadat, tenzij.
- Ad 6. Gelijkenisaanduidend: zoals, evenals, gelijk als, ook
- Ad 7. Tegenstellend: maar, doch
- Ad 8. Middel/doel-aanduidend: dat, opdat
- Ad 9. Causaal: omdat, want.

Voorbeeld 3 van Genesis 27:5-6 laat zien hoe een opeenvolging in de Statenvertaling meer temporeel gemarkeerd wordt in de NBV.

3. **SV** Rebekka nu hoorde toe, /als Izak tot zijn zoon Ezau sprak; /en Ezau ging in het veld, om een wildbraad te jagen, /dat hij het inbracht. /Toen sprak Rebekka tot Jakob, haar zoon, zeggende: (...)
NBV Rebekka had gehoord /wat Isaak tegen zijn zoon Esau zei, /en /nadat Esau erop uit was getrokken om een stuk wild voor zijn vader te schieten, (/ zei ze tegen haar zoon Jakob: (...)

De losse ordening in de SV met “en” en “Toen” wordt in de NBV explicieter door “nadat”. Op deze wijze worden tijdsprongen in de NBV hechter geordend, als het ware meer gepolijst; zelfs kan verondersteld worden dat de temporele opeenvolging een causale lading heeft (*post hoc ergo propter hoc*: omdat Esau weg was, kon ze het zeggen).

Vanuit een diachroon perspectief is het vervolgens interessant om te bezien, op welke wijze de coherentiemarkeringen die in de Statenvertaling aanwezig waren, werden vertaald in de NBV. Figuur 2 hierna laat zien dat er een duidelijk verschil is tussen de manieren waarop additieve, temporele/sequentiële en causale/content-noncausale connectieven in de Statenvertaling vertaald zijn in de NBV ($X^2(2) = 21, p < .001$).

Figuur 2. Coherentiemarkeringen in diachroon perspectief (SV-> NBV, N=428).

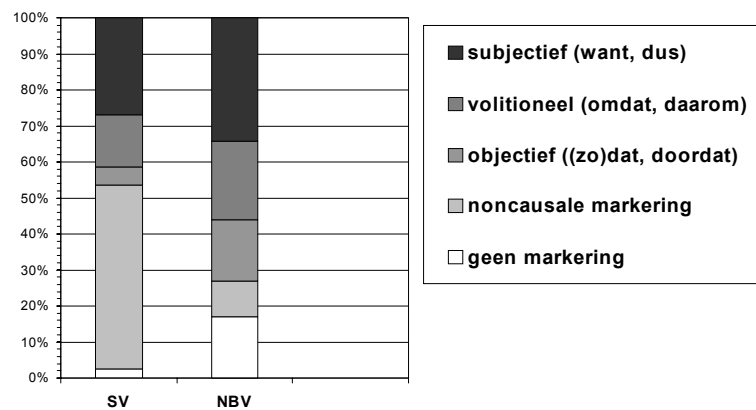
De additieve connectieven in de Statenvertaling zijn in de NBV voor meer dan de helft niet terug te vinden; voor temporeel/sequentiële markeringen geldt dit voor bijna de helft van de markeringen. De causale en content-noncausale markeringen echter zijn slechts in een vijfde van de gevallen geheel verdwenen in de NBV en lijken daarmee

robuuster. Verder valt op dat temporeel/sequentiële markeringen in de SV nogal eens een causale of content-noncausale vertaling krijgen in de NBV (10%); omgekeerd komt het heel weinig voor dat een causale of content-noncausale markering een temporeel/sequentiële vertaling in NBV krijgt. De causale en content-noncausale markeringen lijken het meest betekenisrijk en daarmee robuust. Ook deze gegevens geven ondersteuning aan de eerste hypothese. Voorbeeld 4 uit Genesis 27:13-14, maakt duidelijk hoe in de NBV “rijkere” markeringen van coherentie worden gekozen.

4. **SV** En zijn moeder zeide tot hem: /Uw vloek zij op mij, mijn zoon! /hoor alleen naar mijn stem, /en ga, /haal ze mij. /Toen ging hij, /en hij haalde ze, /en bracht ze zijn moeder.
NBV Maar zijn moeder zei: /‘Die vloek moet mij dan maar treffen, mijn zoon. /Doe nu wat ik zeg /en ga die bokjes voor me halen.’ /Dus ging hij ze halen /en bracht ze naar zijn moeder.

In dit fragment is het eerste connectief in het SV-fragment “En” in de NBV vertaald als “Maar” (van sequentieel naar content-noncausaal). Een signaal van opeenvolging wordt een tegenstellingssignaal. Het “toen” in de SV is in de NBV vertaald als “dus” (van temporeel naar causaal); een signaal van opeenvolging in de tijd wordt een signaal van redenering of conclusie.

Om de subjectiviteitshypothese te toetsen werd in het bijzonder naar de causale fragmenten gekeken. Omdat causaliteit in de Statenvertaling ondergesignaleerd is, werden daarbij ook de causaal gemarkeerde fragmenten in de andere vertalingen en de brontaal-getrouwe vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap uit 1951 betrokken. Van alle fragmenten die in minstens één vertaling causaal gemarkeerd waren (N=41) werd de markering gecategoriseerd. Vervolgens werden de totalen voor SV en NBV vergeleken. Het blijkt dat de NBV in verhouding meer subjectieve en volitionele causale connectieven bevat dan de Statenvertaling ($X^2(1) = 6, p < .05$), hetgeen steun geeft aan hypothese 2. Figuur 3 geeft een overzicht.

Hypothese 2: Noncaus./objectief causal ->volitioneel /subjectief causaal

Figuur 3. Coherentiemarkeringen in causale fragmenten (N=41)

Allereerst valt op dat van de inhoudelijk causale clauses in de NBV, 15% geen coherentiemarkering heeft. Dit aandeel is echter aanzienlijk kleiner dan wanneer we alle 605 NBV-clauses als uitgangspunt nemen (zie figuur 1): daarvan is het aandeel zonder coherentiemarkering zoals eerder gezegd ruim de helft. Kennelijk kan een inhoudelijk causaal verband niet zo gemakkelijk impliciet en zonder coherentiemarkering worden gelaten. Maar het kan wel, zo toont voorbeeld 5 (Genesis 27:36).

5. **SV** Toen zeide hij: /Is het niet /omdat men zijn naam noemt Jakob, /dat hij mij nu twee reizen heeft bedrogen?
NBV Toen zei Esau: /‘Niet voor niets heet hij Jakob: /hij heeft me nu al twee keer beetgenomen(...)

Opmerkelijk is hier ook, dat de richting van de causale redenering in de beide vertalingen verschillend is: in de Statenvertaling meent Esau dat Jakob hem herhaaldelijk bedrogen heeft hij de naam Jakob heeft, in de NBV verklaart Esau de naam Jakob uit het feit dat deze herhaaldelijk heeft bedrogen. (In het Hebreeuws is er, zo legt de NBV uit, een woordspel tussen de naam *ja ‘aqov*, ‘Jakob’, en het werkwoord *‘aqav*, ‘beetnemen’).

Voorbeelden 6 en 7 laten zien hoe de beweging van noncausaal naar objectief causaal dan wel subjectief causaal zich voltrekt. Voorbeeld 6 uit Genesis 27:1 gaat van additieve markering “en” in de SV naar objectief-causaal connectief “zo (...) dat” in de NBV, hetgeen niet alleen een opsomming maar een gevolgtrekking signaleert.

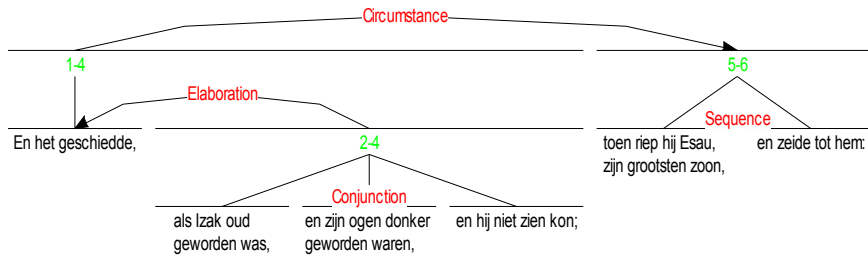
6. **SV** En het geschiedde, /als Izak oud geworden was, /en zijn ogen donker geworden waren, /en hij niet zien kon, /toen riep hij Esau, zijn grootsten zoon, /en zeide tot hem: (...)
NBV Toen Isaak oud geworden was /en zijn ogen zo zwak waren geworden /dat hij niet meer kon zien, /riep hij Esau bij zich, zijn oudste zoon.

Voorbeeld 7 uit Genesis 27:23 toont hoe het sequentieel “en” in de SV een subjectief-causaal connectief “dus” is geworden in de NBV; het laatste signaleert niet alleen een opvolging maar tevens een redenering of conclusie. Dit voorbeeld sluit in het verhaal direct aan op voorbeeld 2 (Genesis 27:22).

7. **SV** Doch hij kende hem niet, /omdat zijn handen harig waren, gelijk zijns broeders Ezau’s handen; /en hij zegende hem.
NBV Omdat Jakobs handen even behaard waren als die van zijn broer Esau, /herkende Isaak hem niet /en dus zegende hij hem.

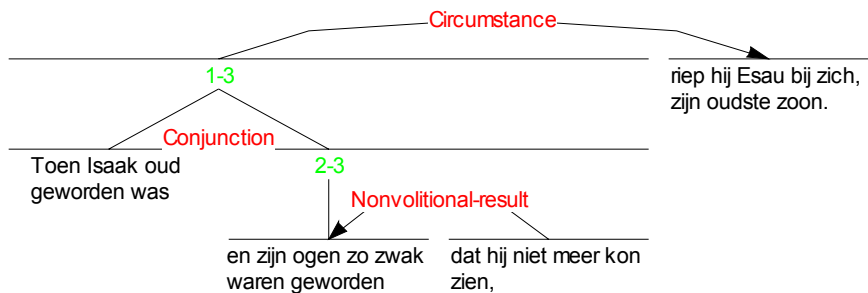
Wat voor betekenis voor de tekststructuur heeft nu het enerzijds niet langer gebruiken van “overbodige” coherentiemarkeringen en het anderzijds gebruiken van andere, meer expliciete markeringen? Analyse van de betreffende fragmenten met behulp van de *Rhetorical Structure Theory* (RST; Mann & Thompson, 1988) geeft hiervan een indicatie.

Figuur 4 toont een RST-structuur van voorbeeld 6-SV. Deze sequentie bestaat uit zes clauses, waarvan de twee belangrijkste een temporele *circumstance*-relatie uitdrukken door middel van de connectieven “als-toen”. De overige vier beginnen met “en” hetgeen gerepresenteerd wordt in twee *joint*-constructies.

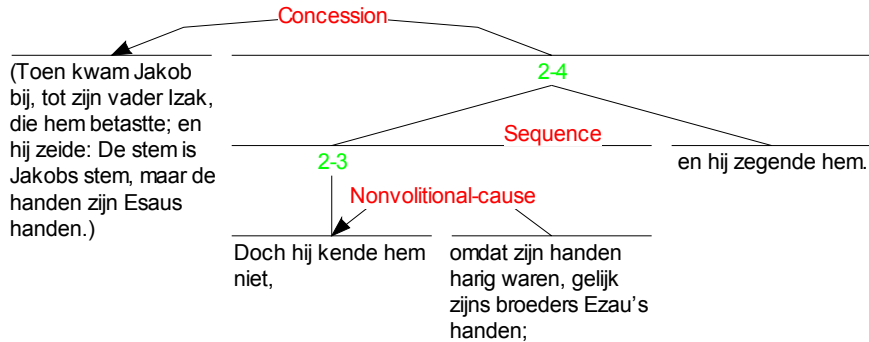
Figuur 4. RST-analyse van voorbeeld 6 (Genesis 27:1) Statenvertaling

In figuur 5 zien we een RST-structuur van dezelfde sequentie in de NBV. Het eerste dat opvalt is de compactere structuur: er zijn twee clauses minder doordat twee clauses beginnend met “en” zijn vervallen. Belangrijker nog is de diepere structuur: het vervangen van “en” door “zo...dat” veroorzaakt een *nonvolitional result*-relatie die op een dieper niveau wordt gerepresenteerd dan in de SV-sequentie het geval was. Het uiteindelijke resultaat is dat de laatste clause – waarin de eigenlijke handeling uit de sequentie plaatsvindt, namelijk het roepen van Esau door Isaak – de hoogste positie in de hiërarchie krijgt en zo de meeste nadruk.

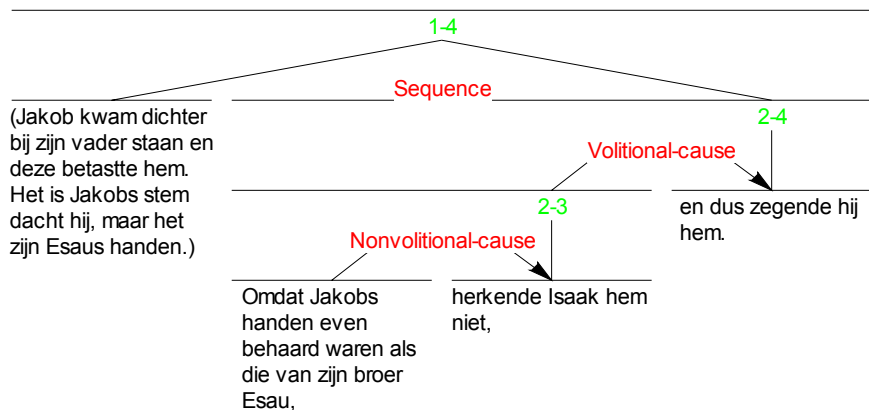
Figuur 5. RST-analyse van voorbeeld 6 (Genesis 27:1) NBV

Een casus met coherentie- en perspectiefverschil wordt geïllustreerd door figuur 6 en 7 met de RST-structuren van de gecombineerde voorbeelden 2 en 7. In de SV-sequentie staat de vertellende instantie buiten het Isaak-personage, waardoor er een tegenstelling ontstaat tussen enerzijds de verwachting op grond van wat deze zegt (De stem is Jakobs stem, maar de handen zijn Esau’s handen) en anderzijds de volgende gebeurtenis: hij herkende hem niet. Deze ontkenning van deze verwachting (*concession*) wordt gemarkeerd met “maar”.

Figuur 6. RST-analyse van voorbeeld 7 (Genesis 27:22-23) Statenvertaling

In de NBV-versie heeft de vertellende instantie toegang tot het innerlijk van Isaak en geeft diens gedachten weer: Het is Jakobs stem, maar het zijn Esaus handen. Vanuit dit binnen-perspectief hoeft geen herkenning door Isaak meer verwacht te worden en is het niet-herkennen geen volgende gebeurtenis. Het denken en niet-herkennen vallen samen en dus is geen tegenstellend signaal nodig, maar veeleer een verklaring van het niet-herkennen die in de volgende clauses gegeven wordt. De relatie tussen het niet-herkennen en het zegenen is in de NBV niet alleen een opeenvolging maar een redenering of conclusie, gemarkeerd door “dus” en niet alleen door “en” zoals in de SV.

Figuur 7. RST-analyse van voorbeeld 7 (Genesis 27:22-23) NBV

Samenvattend: de RST-structuren laten zien dat in de NBV niet alleen de samenhang op een meer expliciete, subjectieve manier wordt weergegeven, maar dat ook de tekstuele structuur compacter en meer hiërarchisch wordt gebruikt door gebruik van de meer complexe en expliciete coherentiemarkering.

5 Tot slot

Uit de resultaten van het corpusonderzoek wordt zichtbaar dat de NBV op veel plaatsen een duidelijker samenhang nastreeft dan in de Statenvertaling het geval was. Lokale coherentie wordt geëxpliciteerd, ambiguïteit opgelost. Ook is de verteller van de tekst de vertellers in de tekst nader gekomen: gedachten en redeneringen van de bijbelse personages worden aangeduid waar ze eerder gesuggereerd of verondersteld werden. Tegelijkertijd worden “ongepolijste” sprongen in de narratieve tijd verkleind of verduidelijkt.

Kortom, de begrijpelijke hedendaagse bijbeltekst is een tekst met minder “open plaatsen” en meer “van binnenuit”: de bijbelpersonages komen de lezer meer identificeerbaar voor en zijn bijna moderne mensen geworden. Aldus wordt ten behoeve van de leesbaarheid aangesloten bij tegenwoordig meer gebruikelijke narratieve patronen (Sanders, 2000).

Literatuur

- Arnold, B., & Choi, J. (2003). *A guide to biblical Hebrew syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bastiaens, J.C. (2000). Vertaal- en stijlkwesies in het Marcus-evangelie. In P. Gillae-
rts (Red.), *Effata. Beschouwingen over bijbelvertalen en stijl* (pp. 101-116). Ant-
werpen: Katholieke Vlaamse Hogeschool.
- Evers-Vermeul, J. (2005). *The development of Dutch connectives. Change and acqui-
sition as windows on form-function relations* (dissertatie). Utrecht: LOT, Univer-
siteit Utrecht.
- Evers-Vermeul, J., & Stukker, N. (2003). Subjectificatie in de ontwikkeling van causale
connectieven? De diachronie van daarom, dus, want en omdat. *Gramma TTT*,
9(2/3), 111-140.
- Kintsch, W. (1994). Text comprehension, memory, and learning. *American Psycholo-
gist*, 49(4), 294-303.
- Langacker, R. (1990). Subjectification. *Cognitive Linguistics*, 1, 5-38.
- Levinson, S. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mann, W., & Thompson, S. (1988). Rhetorical Structure Theory: A Theory of Text
Organization. *Text*, 8, 243-281.
- McNamara, D., Kintsch, E., Butler Songer, N., & Kintsch, W. (1996). Are good texts
always better? Interactions of text coherence, background knowledge, and levels
of understanding in learning from text. *Cognition and Instruction*, 14, 1-43.
- Renkema, J., & Wijk, C. van (2003). Converting the words of God. An experimental
evaluation of stylistic choices in the new Dutch Bible translation. In L. van Vae-
renbergh (Ed.), *Linguistica Antverpienesia; Linguistics and Translation Studies
Vol 1* (pp. 169-190). Antwerpen: Hogeschool Antwerpen.
- Sanders, J. (2000). Tekstfunctie en perspectivering. In W. Spooren, T. Sanders, & C.
van Wijk (Red.), *Samenhang in diversiteit* (pp. 115-136). Tilburg: Katholieke
Universiteit Brabant.
- Sweetser, E. (1990). *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural as-
pects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Traugott, E. (1989). On the rise of epistemic meanings in English: an example of sub-
jectification in semantic change. *Language*, 65, 1-55.

Sanders

- Verhagen, A. (2005). *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax and cognition*. Oxford: Oxford University Press.
- Wenzel, V. (2005). Wie tutoyeert God? Aanspreekconventies in de moderne bijbelvertalingen. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 27(4), 299-314.
- Weren, W. (2005). Lucas in de nieuwe Bijbelvertaling. *Tijdschrift voor Theologie*, 45(1), 75-87.
- Wolde, E. van, & Sanders, J. (1994). Kijken met de ogen van anderen. Perspectief in bijbelteksten. *Tijdschrift voor Theologie*, 34, 221-245.

Bronteksten

Statenvertaling (Jongbloed-editie)

NBG vertaling 1951 Copyright © 1951 Nederlands Bijbelgenootschap

De Nieuwe Bijbelvertaling Copyright © 2004 Nederlands Bijbelgenootschap

Alle drie digitaal beschikbaar via Bijblij-net